

NA VRHUNCU SLAVE (1954–1965)

Zagrebački solisti

Zagreb, danas ponovno s pravom glavni grad Hrvatske, u ono se doba nalazio u Jugoslaviji koja je nakon rata pod režimom nekadašnjeg partizanskog vođe Tita postala samostalnom komunističkom zemljom između Istoka i Zapada. Koncem pedesetih godina zemlja postaje poznata širom svijeta na nov način. Ovdje nastaje gudački ansambl koji će uskoro postati poznat u čitavu svijetu: Zagrebački solisti. U povijesti njihova utemeljenja isprepleće se biografija jednog jedinog glazbenika s ambicioznom kulturnom politikom jedne regije.

Antonio Janigro u međuvremenu je na sve strane uvažen mladi učitelj i profesor na Konzervatoriju u Zagrebu, a kao solist cijenjen je širom svijeta. Kao glazbenik dospio je na položaj dirigenta Simfonijskog orkestra Radio-Zagreba; gotovo neočekivano, odjednom, vlastitom aktivnošću i stjecajem okolnosti postaje zvijezdom koja će odabranu skupinu prvorazrednih glazbenika povesti na put djelovanja i priznanja po čitavom svijetu.

U nastavku valja izvijestiti kako je došlo do toga. Tko je istupio s idejom osnivanja ansambla i kakvu je ulogu u

priči o nastanku imao sam Janigro koji će više od deset godina biti nesporni *spiritus rector* toga ansambla? Nalazimo se usred pedesetih godina na odlučujućoj prekretnici u razvitku jednoga glazbeničkog života.

Na jednoj slici Ljetnih igara iz godine 1955.⁶³ prikazani su Zagrebački solisti otprilike godinu dana od nastanka ansambla, i to s njihovim dirigentom, unutar monumentalnih dubrovačkih zidina. Osjeća se kako su napeti kao da su usred umjetničke akcije. Brojimo trinaest muškaraca većinom srednje dobi — ispočetka u ansamblu još nije bilo žena — u strogoj crnini koncertne odjeće. Violinisti i violisti sjede u polukrugu i drže glazbala na lijevom koljenu; sjede tu kao da su vojnički postrojani. Tu su još oba čela i jedan muškarac za kontrabasom. Osjeća se disciplina koja je od početka obilježje ovog ansambla.

Na niskom podiju, tek neznatno izdignutom nad drugim glazbenicima, stoji dirigent, a to je — mi to, dakako, već znamo — talijanski čelist iz Zagreba Antonio Janigro. Od dobro ulaštenih cipela do strogo iščetkane kose sve je na njemu istodobno elegancija i disciplina — disciplinirana elegancija, dakle. Tome se pridružuje stroga ozbiljnost u crtama lica, u gestama. Strogo držanje. Kao da instinktivno spoznajemo da su svjetski nivo i svjetska slava darovani samo onome koji čini sve da to i postigne, muzicirajući krajnje dosljedno.

Istodobno, pak, imamo dojam kao da će u sljedećem trenutku provaliti neukrotiva radost muziciranja. Silno je golem taj potencijal. Sve je još u pripremi. No, i formalno se osjeća da će u sljedećem trenutku započeti glazba, da će ta glazba sve njih povesti u ustreptalost, zapljuskujući sve ostalo. Zagrebački solisti pod Janigrovim vodstvom

⁶³ Zagrebački solisti, 1964.

utjelovljuju suzdržanu ozbiljnost uoči nekog snažnog doživljaja. A on sam, dirigent i solist među Solistima, dominira čitavom pozornicom. On je solo-čelist u krugu svojih glazbenika, a kao dirigent još i *primus inter pares*.

Nasuprot ansamblu sjedi fascinirana publika. Ta gotovo intimna slika Zagrepčanima postaje pravom rutinom. Janigro je već naviknut u ansamblu Zagrebačkih solista imati pouzdan instrumentarij koji je sam stvorio, kojemu on prenosi svoje poticaje i nameće svoju čvrstu volju. U takvom se krugu on može potpuno razviti. U koncertnoj dvorani vlada ugođaj koji nije daleko od strahopoštovanja. A to se doista i osjeti: ovdje se ostvaruje apsolutno glazbeno stvaralaštvo koje se prenosi na svakog pojedinog slušatelja.

Sam se Janigro u to doba — promatramo mu lice i ruke i pitamo se po čemu još raspoznavamo Talijana — već potpuno srodio sa svojom hrvatskom okolinom. Već je šesnaest godina proveo u Zagrebu. Bez muke govori ovdšnjim jezikom — kao da je odavde. Pa ipak je nešto posebno među tim ljudima. Glazbenik među glazbenicima — to on želi biti; no, on je prvi među njima, o tome nema nikakve dvojbe. Od njega dolaze poticaji, on posreduje golemu motivaciju. Glazba u najvišem obliku istodobno je oboje: i disciplina i mašta u sviranju Zagrebačkih solista harmonično se prelijevaju.

Počeli smo govoriti o sretnom slučaju koji je omogućio da nastane ansambl Zagrebačkih solista. Sretan slučaj, povoljan trenutak, stjecaj okolnosti! Pritom se, točno uzevši, moramo vratiti do 20. prosinca 1953.⁶⁴ Toga se dana, naime, pod Janigrovim vodstvom, na poziv Ra-

⁶⁴ O nastajanju Zagrebačkih solista — publikacija Radio-televizije Zagreb — *Zagrebački solisti (1954–1964)*, Radio-televizija Zagreb 1964. (tekst Zvonimira Berkovića).

dio–Zagreba okupila skupina izvrsnih zagrebačkih glazbenika. Dogovarali su se prvi detalji uže suradnje. S Ivom Vuljevićem, direktorom glazbene produkcije Radio–Zagreba, dogovoreno je osnivanje brojčano ograničena ansambla gudačkih solista o kojem će brinuti, ili ga u najmanju ruku podupirati, Radio–Zagreb.

Prvi koji je iznio ovu ideju bio je tadašnji voditelj glazbenog odjela Radio–Zagreba Stjepan Aranjoš. On sam bio je violist, a u kasnijem slijedu događaja bio je dugogodišnji afirmirani član ansambla. Janigro je ovu ideju smjesta prihvatio; zagovornici te ideje bili su mnogi izvrsno obrazovani gudači. Svoje umjetničko i tehničko školovanje oni većinom zahvaljuju kratko prije ovih događaja preminulom profesoru violine Václavu Hummelu, koji je punih pedeset godina vodio svoju klasu na zagrebačkom Konzervatoriju. Kao stariji kolega utjecao je i na Janigrov glazbenički i sviračko–tehnički razvitak. Humlovo djelovanje još uvijek nije dovoljno valorizirano. Na temelju zajedničkog obrazovanja te je glazbenike od samog početka povezivala dalekosežna usuglašenost u stilu i tehnici. Vladala je temeljna glazbeno–tehnička pouzdanost na kojoj se moglo vrlo dobro graditi.

Tako se trijezno čita neposredno izvješće o povijesti nastajanja i o poblizim okolnostima formiranja Zagrebačkih solista kao glazbeničke skupine koja je bila određena da osvoji svijet. Već prvi nastup pred javnošću, koji je uslijedio samo dva tjedna kasnije, bio je upečatljiv događaj; koncert, doduše, nije održan u Zagrebu nego u Bjelovaru. Zbilo se to 5. siječnja 1954. Bila je to neka vrsta generalne probe. Već je tijekom istog mjeseca održan koncert u Beogradu pod Janigrovim vodstvom.⁶⁵ Od tada

⁶⁵ Ibidem (vidi fusnotu 64).

se sustavno isprobavalo; uskoro nakon toga počeli su se gomilati koncertni termini. Koncertiralo se i u susjednoj Austriji — u Beču i Grazu. A uskoro su se pojavile i oduševljene kritike. U studenome 1954. došlo je do prve turneje po čitavoj Europi. Ona je bila velik uspjeh. I opet je kritika vrvjela oduševljenjem.⁶⁶ Prvi važan korak do uspona time je već bio učinjen.

Brzo ćemo preskočiti godinu punu uspjeha. 1956. — putovanje Zagrebačkih solista brodom u Ameriku na palubi S/S »Liberté«. Postoji jedna fotografija koja pokazuje kako se na brodu radi i muzicira.⁶⁷ Postojana momčad — Janigro kao solist. Čini se kao da se čuje udaljeno bruhanje iz brodske strojarnice, kao da se osjeća lagano vibriranje koje se pronosi cijelim brodom. U malom koncertnom salonu u potpalublju vlada napeta tišina u iščekivanju prvih tonova. Bit će da i nije bilo jednostavno muzicirati ovdje s uobičajenom usredotočenošću. Ali uspjeh je bio siguran; dobro uvježbana tehnika potvrdila se i u ovakvoj situaciji.

Mozart: *Mala noćna muzika*. Stotinu puta odsvirano; kakva li šarma, koliko slasti i preciznosti! Uvjerljiva čela, bas također. Započeo je put oko svijeta. To je put do slave. Na brodu se čovjek može i opustiti, premda se svakodnevni posao i dalje nastavlja. Vježbanje, studiranje djela na temelju partiture — kako li je to Janigro već sada naučio za čitav svoj život! Snažnim nezamjenjivim znakovljem mladi je maestro označio što želi izvući iz glazbe. To su uvijek nove ideje, ništa se jednostavno ne ponavlja. U glazbenikovoju glavi glazba poprima oblik prije nego što makar i pokusno zazvuči. To je tada još bilo nešto novo, a kasnije će postati opravdanom rutinom.

⁶⁶ Austrijske kritike; ostale kritike.

⁶⁷ Usp. *Zagrebački solisti* (1956).

Druga upečatljiva slika u vezi je s radom na snimanju *Amadea Vanguarda* u Beču sljedeće godine — 1957.⁶⁸ I ovdje se opet vidi — a reklo bi se da se i osjeća — s kojom golemom usredotočenošću glazbenici rade svoj posao. Dojam je dvostruko jači, jer se u studiju muzicira u ležernoj odjeći za slobodno vrijeme. Janigro u otvorenoj košulji preko koje je lagani vuneni sako. Kako li mladenački djeluje taj dirigent, premda je sada već na pragu četrdesete. A njegovi Solisti, njegovi Zagrepčani, u međuvremenu su postali bezuvjetno pouzdanom skupinom glazbenika koja je apsolutno odana svome dirigentu. Još uvijek se u ansamblu ne može osjetiti nikakav, baš nikakav nemir. Snimljena ploča prvi je svjetski uspjeh. A takvih je bilo bezbroj!

Još uvijek je 1957. godina. Zagrebački solisti po prvi put u svojim redovima imaju i žene. Za čembalom sjedi plavokosa žena. Pokraj koncert–majstora među violinama visoka tamonokosa violinistica.⁶⁹ Na mnogim slikama, na mnogim koncertima i snimkama susretat ćemo je kasnije i kao solisticu. To je Jelka Stanić, izvrsna violinistica. Na podiju ispred ansambla, pa ipak u krugu svojih glazbenika, Antonio Janigro kao solist zagrebačkoga ansambla. On svira Boccherinijev čelo–koncert i jedan Vivaldijev koncert, besmrtna glazba u tehničkoj savršenosti i s vrhunskom muzikalnošću.

Jean Sibelius: *Valse triste*. Zanosan zvuk. Zazivanje svijeta koji tone u tmurni bezdan. Folkloristični tonovi. Sve uspjeva — i divlja raspojasanost također. Zapitajmo se o konceptu Solista kako ga zamišlja Janigro. Prije svega to je, naravno, mogućnost da se on potvrdi kao čelist, odno-

⁶⁸ Vidi fusnotu 64: Ibidem (1957)

⁶⁹ Vidi fusnotu 64: Ibidem (1957., 1959., 1960., 1961).

sno kao solist, a ujedno i kao dirigent. To nije potpun nadomjestak za potpunu čelističku karijeru — što je već bilo rečeno — ali je zacijelo mogućnost da se ona s određenom sustavnošću nastavi, unatoč dodatnom zanimanju za dirigentski rad. Priznanje koje ga iskazuje kao uvjerljiva solista i »koncert–majstora« Zagrebačkih solista podjednako je vrijedno kao i mogući trijumfi u ulozi solista uz pratnju velikih simfonijskih orkestrara. Sa svojim zagrebačkim kolegama Janigro može dokazati svoju posebnu glazbeničku kvalificiranost. Tu je on upravo neusporediv!

Tek što se na koncertnim podijima etablirao sa Zagrebačkim solistima, Janigro kreće u potragu za solistima kakvi odgovaraju njegovim predodžbama. On surađuje s glazbenicima iz mnogih zemalja; mnogi od njih uvijek iznova sviraju sa Zagrebačkim solistima, pa tako nastaje nešto poput stalne suradnje. Ovi glazbenici pomažu dirigentu u nastojanju da oblikuje svoj vlastiti, poseban stil. Posebice ovdje valja spomenuti nekoliko njih kao što su Veyron–Lacroix, taj fenomenalni čembalist (Janigro je s njime napravio i svoju snimku Vivaldijevih sonata, a zatim su uslijedile tri sonate za gambu J. S. Bacha), Anton Heiller, glazbeni genij iz Beča (bezbroy zajedno snimljenih ploča, izuzetno nadaren orguljaš i glazbeni partner u skladbama Bacha i ostalih baroknih skladatelja), zatim fenomenalni flautist Pierre Rampal i drugi.

Janigro je često i rado pričao o tome kako je došlo do suradnje s Alfredom Brendelom. Za njega je to bilo gotovo otkriće. Brendel, koji je tada kao neotkriven mladi glazbenik još stanovao »na tavanu«, pokazao se kao genijalan pijanist; tada je još živio u Beču u skromnim prilikama. Janigro ga je do određene mjere za sebe izveo na svjetlo dana, načinivši s mladim pijanistom nevjerojatno

lijepo snimke Mozartovih klavirskih koncerata uz pratnju Zagrebačkih solista. Bilo je to istinski kongenijalno zajedničko muziciranje Brendela i živahna, kongenijalno zagrebačkog ansambla.

Pa ipak, uza sve pozitivne boje s početka djelovanja ansambla, bit će da je već od samog početka bio zasnovan i konflikt s nadarenim glazbenicima koji su se povjerali Janigrovu vodstvu, ali su se ipak od njega poprilično razlikovali u motivaciji, ciljevima i mogućnostima. Svaka-ko je zamislivo da su tijekom vremena osjetili da moraju biti u službi ambicioznih ciljeva svoga voditelja. I postupno se iznutra ipak budio svojevrsan otpor.

Promotrimo sada još jednom nešto pomnije ovaj ansambl. Tu je koncert–majstor Dragutin Hrdjok. Učenik profesora Hummela na Muzičkoj akademiji u Zagrebu. Prvorazredan violinist koji je najprije postao članom orkestra zagrebačke opere, a zatim i njegov koncert–majstor. Od utemeljenja novoga komornog ansambla on je među Zagrebačkim solistima. Time on postaje suradnikom koji donosi i dio nadahnuća; glazbenici su slobodni, ali ipak slijede i njegove smjernice. Što bi dirigent bez njega... To je zajednički posao. Dragutin Hrdjok će s violinskog pulta nastaviti voditi Zagrebačke soliste, nakon što Janigro koncem šezdesetih godina u tom smislu odloži dirigentski štapić i čelističko gudalo. Kasnije će na to mjesto stupiti Tonko Ninić koji i danas vodi Zagrebačke soliste.⁷⁰

Pregledamo li dugačku listu koncertnih izvedaba za razdoblje od deset godina, listu sudjelovanja na svečanim igrama i snimljenih ploča, a ima ih bezbroj,⁷¹ postaje-

⁷⁰ Zagrebački solisti do danas: usp. monografiju *Zagrebački solisti* 40, 1994. (Literatura).

⁷¹ *Zagrebački solisti*: usp. publikaciju navedenu u fusnoti 64.

mo svjesni ogromna repertoara što su ga Zagrebački solisti izveli u prvih deset godina svoga postojanja. Jasno je da pritom postoje težišta koja su za ovaj ansambl postala tipična; povrh toga je Antonio Janigro sa svojim glazbenicima u potrazi za uvijek novim djelima koja je moguće realizirati. Ne ostaje se na tome da se stalno svira Mozarta (rane simfonije poput one u A–duru koja je bezbroj puta odsvirana, ili, pak, *divertimenti*), *concerti grossi* G. F. Händela i Corellija, sonate za gudače Gioacchina Rossinija te uvijek iznova Antonio Vivaldi: violinski koncerti, koncerti za trublju i, dakako, oni za čelo, koncerti za flautu, fagot i mandolinu.

Već je i to vrlo dugačka lista. K tome, razumljivo, dolaze djela Johanna Sebastiana Bacha: koncerti za jedno, dva i četiri čembala s gudačkim orkestrom, oni za jednu ili dvije violine i orkestar, *Brandenburški koncert* br. 5 i *Suita u h–molu*, uvijek se iznova začuje *Air* iz *Suite u D–duru* kao omiljeni dodatak. Tu su zatim i moderna glazbena djela, a mnoga od njih skladana su baš za ovaj ansambl. Sve se to formira u čvrste programske rasporede i na gramofonskim pločama postaje poznato širom svijeta.

Uspješni koncerti

Zagrebački ansambl koji je godine 1955. poduzeo turneju po Istočnoj Njemačkoj (tadašnja Njemačka Demokratska Republika — DDR) bio je najavljen kao »Jugoslavisches Kammerorchester Radio–Zagreb« (Jugoslavenski komorni orkestar Radio–Zagreba). Tisak socijalističke njemačke države na svom je teritoriju srdačno pozdravio jugoslavensku umjetničku skupinu u povodu koncerata u Berlinu, Potsdamu, Leipzigu, Dresdenu, Halleu i Erfurtu. Teško je govoriti o glazbi; »najbolje je

muzicirati« — navodno je nekoliko sati nakon dolaska gostiju izjavio Janigro — kako izvještavaju u svom pregledu novine BZ (»Berliner Zeitung«, nap. prev.) u večernjem izdanju. U članku stoji i ovo: »Ovaj ansambl solista koji se zbog svoga izvrsnog umijeća već proslavio na putovanjima po Austriji, Nizozemskoj, Engleskoj i Francuskoj postoji nepune dvije godine. Današnjim koncertom ovih umjetnika počinje njihovo gostovanje u našoj Republici«. ⁷²

Vrlo važnom postajom postat će i prvi nastup ansambla u Stuttgartu. Radilo se o velikom uspjehu. Važnost toga koncerta leži u jednoj osobitoj pikanteriji. Stuttgart je mjesto gdje rezidira jedan od u to doba najpoznatijih komornih orkestara koji se zalaže za nov stil aktivnosti komornih orkestara; sa svojim voditeljem i dirigentom Karlom Münchingerom i koncert-majstorima (braća Reinhold i Siegfried Barchet na violini i čelu) te s mnogim drugim prvorazrednim glazbenicima koji su kasnije postali poznati, u međuvremenu je na mnogim putovanjima stekao slavu širom svijeta. Stuttgartski je ansambl tada postojao već skoro deset godina. Uspjeh u Stuttgartu pokazuje da je Stuttgart pripremljen za ovakve glazbene pothvate, ali i to da objektivna publika prepoznaje da glazbenici poput ovih Zagrepčana mogu postojati uz domaći orkestar, pa čak i ako je njihov stil muziciranja vidno drukčiji — ne s punim tonom i pastozan, nego više elegantan i usmjeren na tempo.

Dnevne novine »Stuttgarter Zeitung« uvjerenе su u to da se kod ovog ansambla ističu »dva divna svojstva koja su jednostavno urođena: temperament i osjećaj za zvuk. Kako je svježе, živahno i zasićena poteza muzicira-

⁷² BZ, večernje izdanje, Berlin, 18. 11. 1955.

la ta pregršt gudača! Vrhunac je pritom predstavljao nastup Antonija Janigra kao solista u Vivaldijevu *Koncertu za violončelo u D-duru*: glazbenik je to vlastita karaktera koji se — predan svome zadatku — svojim raskošnim elanom i širokim, razmahanim tonom ubraja među najbolje predstavnike svoje struke. Vanjski je uspjeh odgo-varao umjetničkom učinku.⁷³

Zagrebački solisti vraćaju se iz godine u godinu u Stuttgart, gdje su u prvih deset godina djelovanja nastupili čak osam puta; tamošnjoj angažiranoj publici bili su nezaboravni, o čemu više desetljeća kasnije svjedoče posjetitelji koncerata iz onog doba. Simpatija je bila obostrana. Podjednako slavljen kao dirigent i kao čelist, Janigro je ovdje našao dobrohotno kritičnu publiku u čiju se naklonost još dugo mogao pouzdati.⁷⁴

⁷³ »Stuttgarter Zeitung«, 7. 11. 1955. (ng).

⁷⁴ Zbog posebnog zanimanja citiramo u cijelosti kritiku koja je 5. studenog 1955. objavljena u listu »Stuttgarter Nachrichten« pod naslovom »Glazbenici kojima prijete izumiranje«: »Zagrebački solisti u Gustav-Siegle-Hausu. Kako god se trudili, jedva da će nam uspjeti opisati svirku Zagrebačkih solista onako lijepo kakva je ona... bila. Gudalo i pero neravnopravni su takmaci. Izvjesno je, pak, da se ponešto dade opisati. Dirigentova skromnost, primjerice. Antonio Janigro došao je kao *primus inter pares*, kolega među kolegama. To da on kao temperamentan, pametan glazbenik ne umije samo dirigitirati nego i da je izvrstan čelist potvrdilo se njegovim sjajnim držanjem. Svirao je Vivaldijev *Koncert za čelo u D-duru*, skladbu u kojoj solist ima najbolju priliku muzicirati s orkestrom, pritom se artistički ne ističući. Način na koji je on oživio ono već odavno neaktualno virtuozno što se tu i tamo pojavljuje u vanjskim stavcima, kako su ostali glazbenici do u najsitnije detalje harmonirali s njegovom svirkom, svjedoči o glazbeničkom i tehničkom majstorstvu.

Kao drugi solist predstavio nam se Stefano Passaggio, veličanstven violist koji je Hindemithovu skladbu *Trauermusik* učinio dirljivo jasnom. Svih četrnaest glazbenika zaslužilo je da budu spomenuti. Njihova nečuvveno kultivirana svirka bez koketiranja, koju dirigent izvrsno postavlja, usklađuje i vodi, elastično je napeta, intenzivna i snovito laka. Što dalje od struna — tako glasi taj teški, tajanstveni recept što je, primijenjen na Albinonijev koncert u stilu *concerta grossa*, uzrokovao neopisivo svjež zvuk, učinivši ljupkom i jednu Rossini-